

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА. ПРАГМАЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'38

Ю.Г. Зайцева

ІНТИМІЗАЦІЯ ЯК МОВОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

У статті висвітлено основні наукові підходи до розуміння поняття інтимізації як важливого чинника процесу встановлення сприятливої атмосфери спілкування автор – читач. Виокремлено інтегровані ознаки інтимізації. Акцентовано увагу на основних граматичних засобах, якими досягається ефект взаємодії автора і читача, зокрема виділено займенники, звертання, граматичне значення середнього роду, зменшено-пестливі суфікси, за допомогою яких розкривається емоційно-експресивний та інтелектуальний зміст тексту в процесі комунікації.

Ключові слова: інтимізація, граматичні засоби, автор, читач, комунікативний процес.

Зайцева Ю.Г. Интимизация как языковедческая проблема. В статье освещены основные научные подходы к понятию интимизации как важнейшего фактора процесса создания благоприятной атмосферы общения автор – читатель. Очерчены интегрированные свойства интимизации. Акцентировано внимание на основных грамматических средствах, с помощью которых достигается эффект взаимодействия автора и читателя, в частности выделены местоимения, обращения, грамматическое значение среднего рода, уменьшительно-ласкательные суффиксы, с помощью которых раскрывается эмоционально-экспрессивное и интеллектуальное содержание текста в процессе коммуникации.

Ключевые слова: интимизация, грамматические средства, автор, читатель, коммуникативный процесс.

Zajtseva Yu.H. Intimacy as a Linguistic Issue. The article is devoted to the research of intimacy term meaning. Based on the analysis of the scientific works devoted to the theme of intimacy, it is possible to name the following basic directions of its research: 1) the stylistic direction by T. Vynokur, G. Pocheptsov, O. Yaskevych; 2) the creative manner of an author by V. Vynogradov, M. Bakhtin, I. Bilodid, N. Badayeva; 3) the text-creation direction by S. Denysova; 4) the coding of the individual language picture of the world of a writer by A. Korolova. The meaning of the term intimacy was studied by scientists in different contexts during a long time. However, the authors didn't pay attention to such aspect as grammatical units in the structure of intimacy of literary text. This aspect needs the detailed research and it is actuality of our scientific research. The article aim is to demonstrate grammatical units, which participate in creation of such philosophical category as intimacy. As a result, the intimacy has complex structure in the authorial text, consists of different grammatical language units, which carry out the personal nominative function that makes an intuitional dialogue between an author and a reader.

Keywords: intimacy, grammatical units, artistic reception, stylistic direction, text-creation direction.

Зважаючи на антропоцентричний напрям сучасних лінгвістичних досліджень, учені все більшу увагу приділяють вивченню художнього мовлення автора та його впливу на читача. Не можна не погодитися з твердженням

представників американської лінгвістики Е. Сепіра та Б.Л. Уорфа, що світ ми сприймаємо не таким, яким він є насправді, а таким, який відкриває перед нами наша мова. Вона відіграє велику роль у житті людини, будучи не стільки засобом вираження знань про навколишній світ, скільки засобом вираження духовності. Завдяки мові в кожній людині формується власна неповторна картина світу, яка репрезентується за допомогою різних мовних засобів, з-поміж яких виокремлюються засоби інтимізації мовлення.

У «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» А.П. Загнітко зазначає, що інтимізація це мовні засоби і прийоми, які передають настрій мовця, наближають автора до читача як до співрозмовника, а також це стилістичний прийом у художньому мовленні, коли автор прагне увійти у ближчий комунікативний контакт з читачем [6].

Інтимізація виражає емоційно-експресивний та інтелектуальний зміст тексту, що пов'язаний зі створенням ефекту спілкування, особистого контакту автора з читачем, з відтворенням невимушеної розмови, бесіди між ними. Метою цього мовного засобу є створення атмосфери, що сприяє формуванню таких почуттів, як співпереживання, співчуття і взаєморозуміння.

Це поняття досліджували вчені в різних наукових парадигмах: філософській (В.П. Руднев), літературознавчій (М.М. Бахтін), культурологічній (Б.І. Шифрін), мовознавчій (Л.А. Булаховський, Ю.А. Бельчиков, Г.Г. Почепцов, О.К. Яскевич, І.К. Білодід, С.П. Денисова, А.В. Корольова та ін.).

У філософській теорії інтимізацію розглядають як процес сприйняття інформації, що репрезентує одержувача та джерело інформації крізь призму різних типів свідомості як абсолютно різних за змістом думок і почуттів [9].

Представники культурологічного напрямку досліджень термін інтимізація вивчають як художній прийом. Зокрема Б.І. Шифрін дійшов висновку, що знання про людину інтимізуються в тому разі, коли інший стає не просто джерелом інформації, а її співавтором [10].

У лінгвістиці термін «інтимізація» вперше запропонував Л.А. Булаховський у 40-х роках. Інтимізацію він розглядає як особливу низку прийомів, що, по-перше, ставлять за мету наблизити самого поета до зображуваного; по-друге, збуджують читача до того, аби він розділив з автором елементи його творчої праці, ближче ввійшов в коло його почуттів і настроїв, зробившись ніби учасником самого живого процесу художнього вибору [2].

Згодом цей мовний засіб у працях лінгвіста набув стилістичної спрямованості і став визначатися як *стилістично-синтаксичний прийом*. Академік виділяє чотири основних синтаксичних прийоми інтимізації: «звернення до героїв розповіді як вираження авторського співчуття до того, що вони переживають та думають»; «наказовий спосіб, що запрошує читача подумати, зважити, оцінити повідомлене автором»; «”ми” або форма першої особи дієслова множини»; «уявний діалог між читачем та автором» [3].

Проаналізувавши роботи науковців, у яких висвітлюється тема інтимізації, виокремлюємо декілька основних напрямів її дослідження.

Такі лінгвісти, як Т.Г. Винокур, Г.Г. Почепцов, О.К. Яскевич вважають інтимізацію **стилістичним** прийомом, який полягає у використанні мовних

засобів, що пов'язане з формами суб'єктивної модальності і включає в себе лексико-семантичні, фразеологічні, граматичні явища, які мають переважно розмовний характер і створюють дружнє повідомлення. Тому при вживанні цього прийому, поряд із книжними словами і виразами, в розповідь додаються і різноманітні форми розмовного мовлення. Ці засоби дають автору можливість відкрито виразити своє ставлення до обговорюваних питань, залучити читача до відкритого обговорення, впливати на його свідомість і почуття, ведучи з ним довірливу розмову.

Як **творчу манеру автора** інтимізацію розуміють В.В. Виноградов, М.М. Бахтін, І.К. Білодід, Н.П. Бадаєва та інші. Так, М.М. Бахтін вважає визначальною ознакою мовлення *адресованість*. Незважаючи на те, що в мові вже існують специфічні граматичні засоби вираження адресованості, свою основну функцію вони виконують лише у висловленні. Щоб викликати певну реакцію в адресата, на думку М.М. Бахтіна, потрібно відібрати такі мовні засоби, які передбачають його реакцію-відповідь. Цілком очевидно, найбільше це відображається в інтимних жанрах, де обов'язково присутній свій адресат, що зумовлює виникнення такої риси мовлення, як відвертість. Такий спосіб подачі матеріалу призводить до поєднання автора і читача як внутрішньо близьких.

І.К. Білодід визначає інтимізацію як художній прийом, що викликає в читача почуття інтимного, дружнього спілкування з автором. Цей прийом передусім реалізується на інтонаційно-синтаксичному рівні через інтимізувачі інтонації, що функціонують як спосіб, паралельний будові речень, при якому живе розмовне мовлення передається за посередництва риторичних запитань, окличних речень, побудов запитань-відповідей, ужитих не в прямому мовленні [1]. Така побудова тексту створює враження усного мовлення між автором і читачем.

Текстотворчий напрям дослідження інтимізації синтезує погляди представників уже названих напрямів. Зокрема, С.П. Денисова співвідносить інтимізацію зі структуруванням мовленнєвого акту в літературному творі і етапами текстотворення [5].

Новим підходом у вивченні інтимізації є **кодифікація індивідуальної мовної картини світу письменника**. Зокрема, А.В. Корольова визначила інтимізацію як «код індивідуальної манери письменника», що має на меті «започаткування дружніх стосунків з читачем». Дослідниця порівнює прийоми впливу автора (наратора) на читача в художніх текстах української та російської мов. Вона розширює поняття інтимізації, визначаючи його як феномен мови художньої літератури, що характеризується процесуальністю, динамічністю та комунікативно-прагматичною спрямованістю. Інтимізація є одним із типів суб'єктивно-адресних відношень і розглядається як художній інтеракт та тлумачиться як інтегрована процесуальна текстова категорія, яка об'єднує категорії автора, читача та суб'єктно-оцінної модальності [7].

Отже, поняття інтимізація досліджувалось науковцями протягом тривалого часу у різних контекстах, разом із тим, такий аспект, як граматичні одиниці у структурі інтимізації художнього тексту залишився поза увагою

науковців і потребує детального дослідження, саме у цьому вбачаємо **актуальність** нашої наукової розвідки.

Метою статті є окреслення кола граматичних одиниць, що беруть участь у створенні художнього прийому інтимізації.

Предметом дослідження є одиниці граматики, що слугують для створення індивідуально-емоційного колориту художнього тексту.

Матеріалом дослідження послужили художні й епістолярні тексти творів українських письменників XIX – XX ст.

Опрацювавши погляди науковців на природу інтимізації, ми дійшли висновку, що інтегрованими ознаками її є: *зближення автора і читача; встановлення сприятливої атмосфери для спілкування; експресивність та емоційність викладу*. Спорадично до засобів інтимізації відносять також і *мовну гру*.

Інтимізація дає можливість відкрито виражати своє ставлення до зображуваного, залучити читача до «співавторства», ведучи з ним довірливу бесіду, впливати на його свідомість і почуття. Для цього автор послуговується певними мовними засобами. З-поміж них привертають увагу морфологічні одиниці, що набувають особливого семантичного статусу в тексті. Це передусім займенники, яким у системі мови відводиться місце периферійної частини мови, оскільки вони виконують не номінативну, а дейктичну функцію.

До засобів вербалізації інтимізації відносяться перш за все займенники 1 і 2 особи. Займенник **ти** в художніх творах (і в прозі, і в поезії) здійснює функцію звертання до читача, запрошуючи його до сприйняття висловленої автором думки: *Нехай у грудях ти чудове серце маєш / Серце те усіх звабля, Бо всіх до нього ти ласкаво пригортаєш, Та коли ти Вкаїни не кохаєш, - Ти не моя!* (М. Вороний)

Іноді автор інтимізує оповідь, поєднуючи читацьке **ти** з авторським **я**, що може дорівнювати **ми**: *Ми – двоє крил. І ти, і я. Ти – двоє крил, Бо я – твоя. Ми – двоє вуст. Тобі й мені В губах цих глузд На самім дні ... Живу, живу одним-єдиним ключем, Бо світ цей – наш, а ти і я – це ж ми* (І. Драч).

Крім того, займенник **ми** може використовуватися, щоб позначити інтимність, потаємність ніби оберігаючи секретність усього, що існує між автором і читачем.

Інтимізуючий займенник **я** у вірші Лесі Українки «Contra spem spero!» скеровує увагу читача на образ ліричного героя, виражаючи складну палітру почуттів: *Ні, я хочу крізь сльози сміятись... Яна вбогім сумнім перелозі Буду сіять барвисті квітки... Я на гору круту крем'яную Буду камінь важкий підіймать*.

Вказівні займенники (**той, та, отой, ота, ті**) як інтимізуючий засіб вживаються не в прямому їх (дейктичному) значенні, а створюють значення своєрідної умовної апперцепції: *Ті журавлі, і їх прощальні сурми... Тих відлітань сюїта голуба... Натягне дощ свої осінні струни, торкне ті струни пальчиком верба* (Л. Костенко).

У вірші Лесі Українки «На роковини» займенник **тії** стоїть на межі вказівного та інтимізуючого використання і деякою мірою пом'якшує негативну оцінку: *Вкраїна бачила не раз, як тії закоханці надвечір забували все, про що співали вранці*.

Цікавий приклад інтимізації займенника **такий**, пов'язаний із особливою силою глибокого почуття чекання, є у творі Марка Вовчка «Сестра»: *Побачу – й веселенька, а не побачу, то **такий** уже сум мене візьме, **такий** жаль обійме, що й світ мені не милий!*

Таким чином, займенники є важливим засобом для творення інтимізації в художніх творах. Вони будують художню комунікативну ситуацію так, що читач сприймає письменника як безпосереднього співрозмовника, стає очевидцем та учасником, максимально наближаючись до автора.

Неабияке смислове навантаження у структуруванні інтимізації виконує граматичне значення середнього роду, вживане переносно.

Інтимізуючий ефект виникає унаслідок прирівнювання чоловіків і жінок до недорослих осіб з позитивною конотоцією, напр.: *Вона все сльозами вмивалася, а він стояв та думав: «Нещаслива якая! А **молоде!** хороше»* (Марко Вовчок), *Під калиною дівчина спала не вставала: утомилось **молоде**, навіть **спочило*** (Т. Шевченко), *Дай же спокій, сестричко, хлопцеві, – ще **молоде**, а **працювало так**, хоч би й старому* (Л. Українка). Переносне вживання форми середнього роду як інтимізуючий прийом використовується також для позанормативного формотворення іменників IV відміни від іменників чоловічого та жіночого роду (оказіональне утворення): *Воно росте, як **чоловічень**, І плаче і сміється, Й хоче жити* (М. Йогансен), ***Ніленя** збирається в Грузію – деканат посилає по обміну* (І. Жиленко).

Яскраво інтимізація виявляється також за допомогою звертань, передусім в епістолярному жанрі. Наприклад, І. Жиленко у листах до свого чоловіка В. Дрозда поряд з іншими використовує звертання ***Любе моє!**, **Хлопчику мій!**, **Далекий мій**, **Рідна, рідна моя людиночко***, виражаючи при цьому не лише почуття кохання, а й суму від розлуки, переживання, турботу.

Вживання інтимізуючих звертань є характерним і для художньої літератури: ***Серце моє, дитино моя!** Ти й не знаєш, що зостаєшся сиротою.* (І. Нечуй-Левицький). Вони надають розповіді інтимного відтінку пестливості, ніжності, здрібності.

Означення, вжиті поряд зі звертаннями, значно інтимізують їх ліричне звучання, напр.: ***Дитя моє дороге, Лідусю*** (П. Тичина).

Звертання можуть вживатися і як інтимізуючі вирази: *І цур йому, пек йому! **Ходім, бра, в солому*** (І. Нечуй-Левицький).

Займенники ти/ви при звертаннях втрачають лексичне значення і використовуються як інтимізуючі компоненти, функціонально близькі до часток: ***Гай-гай!** Який же **ви**, любий друже, **непевний*** (М. Старицький); ***Слово, моя ти** єдина зброе, ми не повинні загинуть обоє!* (Леся Українка).

Отже, інтимізуючі звертання виражають ставлення автора до зображуваного, діалогізують розповідь, скорочуючи відстань між автором та читачем, тим самим інтимізуючи автора.

Емоційне інтимізуюче значення мають також слова із пестливими суфіксами. Вони надають розповіді близькості, задушевності і мають оцінний позитивний характер: ***Вихохало** бабуся **Івасика**, **випестила**. **І сорочечка** завжди у **Івасика** **чистенька**, **випрана біленько** і **червоною затолочю** у **хрестики***

вигантувана. І волоссячко у Івасика вичесане, і ніжки в нього щовечора тепленькою водицею вимиті (О. Вишня). *Бідняточко... голубонько бездольна... Яку ж ти муку змушена знести* (І. Кочерга).

Таким чином, в авторському тексті інтимізація має розгалужену структуру, складається з різних мовних одиниць, передусім граматичних, які виконують індивідуально-номінативну функцію, що створює інтуїтивний діалог між автором та читачем і виражає ставлення автора до зображуваного.

Оскільки граматичні одиниці вираження інтимізації потребують комплексного висвітлення, перспективу вбачаємо в детальному дослідженні різних жанрів літератури та стилів мови, зокрема й поезії в прозі, яка до цього часу не була предметом пильної уваги в колі мовознавців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білодід І.К. Вибрані праці в 3-х томах / АН СРСР АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / В.Н. Русанівський. — К.: Наук. думка, 1986. — Т.1 — 446 с.
2. Булаховський Л.А. Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка // вибрані праці: В 5-ти т. — Т. 2. Українська мова. — К., 1977. — С. 573–593.
3. Булаховский Л.А. Русский литературный язык первой половины XIX века. Фонетика. Морфология. Ударение. Синтаксис. М.: Изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1954. — С. 455–458.
4. Винокур Г.О. Филологические исследования: Лингвистика и поэтика / Г.О. Винокур — М.: Наука, 1990. — 452 с.
5. Денисова С.П. Интимизация и лингвистические средства её выражения в русской художественной прозе конца XIX — начала XX ст.: автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / С.П. Денисова. — К., 1991. — 16 с.
6. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 1 / А.П. Загнітко. — Донецьк: ДонНУ, 2012. — С. 386.
6. Корольова А.В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті: Монографія / А.В. Корольова. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. — 267 с.
7. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации (от речей президентов до переговоров с террористами) / Г.Г. Почепцов. — М.: Центр, 1998. — 352 с.
8. Руднев В.П. Энциклопедический словарь культуры XX века. — М., 2001. — С. 153–161.
9. Шифрин Б. Интимизация в культуре // Даугава. — 1989. — №8. — С. 88–94.
10. Яскевич О.К. Особенности использования лексических средств интимизации в современном английском языке: автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.К. Яскевич. — К., 1990. — 15 с.

Зайцева Юлія Георгіївна — аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Україна, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

E-mail: julia.zaitseva2015@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-4269-5552>

Zaitseva Yulia Heorgiivna — Postgraduate student at the Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ukraine, Kharkiv, Bliukhera Str., 2.